

Головні тенденції розвитку україністики в Німеччині та Австрії в XX – на початку XXI ст.

Проблеми реінтеграції України в європейське співтовариство, адекватна реакція України на сучасні глобалізаційні виклики залежать також і від її рецепцій у західному світі. Контакти України з німецькомовними країнами Європи мають багатовікову та варту ґрунтовного вивчення історію. Важко переоцінити внесок учених цих країн у розвиток історичної україністики.

Ігнорування німецькомовних праць при вивченні окремих проблем української історії призводить до значного зниження наукової цінності робіт з даної тематики. Важлива й деколи суперечлива роль німецькомовних студій у царині україністики вимагає більш глибокого аналізу обставин і причин, що стимулювали розробку в німецькому мовному просторі питань історії та культури українського народу. Вагомим завданням є оцінка впливу історіографічних конструкцій на формування історичної свідомості західноєвропейського суспільства, зокрема, щодо його ставлення до України та процесів її державотворення. Цікавими для аналізу проблемами є причини поширення в працях німецькомовних дослідників деяких історико-політичних міфів. Відмова від ідеї західноєвропейської зверхності, розгляд Східної та Західної Європи в новій перспективі, вимагають інтенсифікації європейських українознавчих студій із застосуванням нових методологічних засад і підходів.

Водночас і принципи підходів українських учених до висвітлення німецькомовної історіографії також потребують глибокого переосмислення. Німецькомовна історична україністика завжди виходила далеко за межі суто академічної наукової дисципліни, вона дає імпульс для перегляду застарілих уявлень та упереджень, можливості скорегувати деякі висновки щодо найважливіших проблем історії України як невід'ємної складової європейської спільноти.

Сучасній історіографії німецькомовної україністики бракує системності, вона носить доволі фрагментарний характер, у центрі уваги дослідників опинялися лише деякі етапи та явища історіографічного процесу. Окремі теми та періоди в розвитку німецькомовної історіографії історії України висвітлені в низці праць як українських (С. Наріжний, В. Потульницький, І. Монолатій [14, 17, 9]) так і німецьких та австрійських учених (Р. Марк (Mark Rudolf A.), А. Каппелер (A. Kappeler) [30–32] та інших [36]). Однак розвиток самої історіографічної науки, що ставить нові завдання і підвищує дослідницькі стандарти, пропонує сучасний дослідницький інструментарій, вимагає нових підходів у висвітленні означеної проблематики. Нові тенденції у розвитку німецькомовного українознавства, пов'язані зі сплеском інтересу до України після здобуття нею незалежності, також досі не стали предметом розгляду історіографів. Таким чином, актуальний характер даної роботи визначається відсутністю системного й узагальнюючого дослідження вказаної проблематики. Не претендуючи на повне висвітлення цієї широкої наукової теми, запропонована праця має на меті частково заповнити цю лакуну. Авторка поставила за мету проаналізувати особливості процесу розвитку німецькомовного українознавства ХХ – початку ХХІ ст., визначити його основні проблеми та окреслити можливі дослідницькі перспективи.

На початку ХХ ст. пальма першості в українознавчих дослідженнях належала австрійським ученим, що вивчали історію та культуру українців на території Австро-Угорської імперії. В 1908–1944 рр. у Віденському університеті було захищено 35 дисертацій з історії Галичини (та й їхні автори були переважно вихідцями з Галичини), а також історії Київської Русі, українського національного руху, козацтва ХVІІ–ХVІІІ ст., соціальної історії та історії євреїв України [8, с. 134–135].

Одним із найвідоміших україністів був австрійський учений Р. Ф. Кайндль (R. F. Kaindl), наукова спадщина якого – це понад 300 досліджень [29]. Більша частина його доробку присвячена вивченню історії, етнографії та культури поліетнічних регіонів – Буковини, Галичини, Закарпаття. Не зважаючи на те,

що Кайндль належав до прихильників ідей німецького культуртрегерства та пангерманізму, його праці – зразок неупередженого, цілковито об'єктивного дослідження українського етносу. Науковець аргументував автохтонність місцевого українського населення, навів чисельні факти, що підтверджували самобутність його культури. Плідна діяльність Р. Ф. Кайндля сприяла примноженню наукових знань в царині українознавства та їхній популяризації в Європі. Д. Дорошенко називав цього чернівецького професора “найзаслуженішим і найпродуктивнішим німецьким дослідником життя українського народу в Австро-Угорщині» [24].

Німецькомовні вчені на початку ХХ ст. продовжували фокусувати свої дослідницькі інтереси переважно на історії Росії та розглядали історії етносів, що входили до складу Російської імперії, під імперським кутом зору. Російськоцентричність німецькомовної історіографії Східної Європи цього часу відмічає відомий науковець А. Каппелер: «Цей зорієнтований на російську державу та на російський державоутворюючий народ імперський або прусський напрямок був під знаком політики Рапалло перенесений на її правонаступника, на Радянський Союз [32, S. 162–163].

У Німеччині на початку ХХ ст. одним із найвідоміших славістів був професор Отто Гетч (Otto Hoetzsch). Він став співзасновником Німецького товариства досліджень Східної Європи (Deutsche Gesellschaft zum Studium Osteuropas), редактором журналів “Журнал східноєвропейської історії” (“Zeitschrift für osteuropäische Geschichte”), “Східна Європа” (“Osteuropa”) [1]. Коли в 1902 р. в Берлінському університеті було засновано семінар східноєвропейської історії та країнознавства, Гетч багато зробив для активізації та поглиблення історичних студій у рамках цього семінару.

У добу Веймарської республіки посилювалися негативні тенденції тотальної політизації історичної науки, проникнення у сферу науки расистських та нацистських політичних теорій. У славистиці переміг так званий “Ostforschung”, що розглядав слов'ян як нищу расу, а територію Східної Європи як життєвий простір (Lebensraum) німецької нації, котра стала для

слов'янства носієм вищої культури (“Kulturträger”). Поступово намітився різкий відхід “Ostforschung” від наукових принципів об'єктивності та перетворення його на пропагандистський інструмент нацистів. У 1932 р. на з'їзді Спілки істориків у Геттінгені представники цієї течії виступили з ідеєю німецької колонізації на Сході Європи [6]. Більшість істориків доби Веймарської республіки чітко поділилася на прихильників ліберального та консервативного напрямків.

Початок століття знаменувався також і надзвичайно вагомими досягненнями української історичної науки, що нарешті самостійно заявила про себе світу публікацією досліджень (також й німецькомовних), у яких викладався власний погляд українців на свою історію, розроблялися національні схеми розвитку української історії. Етапними подіями стали видання перекладу німецькою мовою першого тому «Історії України-Русі» М. Грушевського та серії видань «Спілки визволення України», серед яких слід назвати монографію С. Рудницького «Україна. Країна та народ», що вийшла друком у 1916 р. у Відні [28, 37].

У міжвоєнну добу найбільш виваженими та об'єктивними студіями в галузі україністики стали дослідження (у тому числі й німецькомовні) представників українських емігрантських кіл. Високоосвічена українська еміграція перетворилася на вагомий фактор подальшого розвитку німецькомовної україністики. Українські вчені в еміграції намагалися привернути увагу світового співтовариства до історії України, показати значущість українознавчих студій для створення об'єктивної історії Європи.

Український Науковий Інститут у Берліні поставив завдання «плекання української науки і культури на німецькому терені, нав'язання та посилення культурно-наукових взаємин між Україною та західноєвропейським, головню німецьким науковим світом...» [14, с. 135]. Його вчені І. Мирчук, Д. Дорошенко, Д. Чижевський, З. Кузеля, В. Вергун підготували й читали німецькою мовою курси лекцій з історії України та українознавства, причому не лише своєму інституті, а й у інших навчальних закладах. За редакцією І.

Мірчука вийшла низька праця у галузі україністики: підручник з українознавства «Handbuch der Ukraine», посібник з історії України Б. Крупницького «Geschichte der Ukraine» [33]. Співробітники наукового закладу видавали наукові праці "Beitrage zur Ukrainekunde", "Ukrainische Kulturberichte", «Abhandlungen», «Mitteilungen», публікували результати своїх наукових розвідок у солідному журналі "Zeitschrift für osteuropäische Geschichte".

Особливу роль та почесна місце в розвитку україністики в Німеччині та світі належить, безперечно, Українському вільному університету. В славетному науковому та освітньому закладі в різні часи працювали такі визначні українські науковці, як М. Антонович, Д. Дорошенко, Б. Крупницький, В. Біднов, О. Лотоцький, С. Наріжний, О. Оглоблин, Н. Полонська-Василенко, Л. Винар, Ю. Бойко-Блохін та інші. У сфері наукових зацікавлень істориків УВУ домінувала тематика політичної історії України, особливо в ХХ ст. [21, 24, 36, 2]. Загальновизнаними є досягнення науковців університету на ниві розробки загальної концепції історії України [10]. Сучасні українські історіографи навіть виділили їхній науковий доробок у окрему Мюнхенську школу історії України [9].

У Німеччині значного розвитку набув національно-консервативний напрямок історико-політологічних досліджень, особливо в роки Першої світової війни. Щодо розробок проблем україністики, то тут слід визнати, що інтерес до історії України у німецьких істориків був детермінований поточним політичним моментом, особливо коли заходила мова про використання ресурсів України або «української карти» у протистоянні з Росією (СРСР) чи Польщею, тобто мав спорадичний утилітарний характер. П. Рорбах (P. Rohrbach) та А. Шмідт (A. Schmidt) обґрунтували ідею створення союзної Німеччині держави України як противагу Росії. У роки Другої світової війни цю ідею намагався втілити в життя відомий діяч III Рейху А. Розенберг (A. Rosenberg). Обрати саме таку позицію щодо України постійно радив Розенбергу Ханс Кох (Hans Koch), директор Інституту Східної Європи при університеті Бреслау (Вроцлава)

та офіцер Абверу. Проте через позицію Гітлера ці плани щодо України не були реалізовані [32, S. 164–165].

Відкрите ідеологічне обслуговування режиму з боку лояльних істориків, ідеологізація наукових досліджень, використання для аналізу історичних процесів расових теорій, етнічні та ідеологічні чистки в університетському середовищі – головні характеристики становища історичної науки взагалі та україністики зокрема доби Третьої імперії (1933–1945). У 1940 р. в Кракові створено «Німецький інститут з вивчення Сходу» (Institut für Deutsche Ostarbeit), що мав свої відділення у Варшаві та у Львові. Були засновані також дослідницькі пункти в окупованих Харкові та Києві, що повинні були злитися з інститутом у Кракові [15].

Проте окремі, найбільш сміливі та віддані науці історики зберігали вірність науковим принципам навіть у таких умовах. Об'єктивністю та прекрасною джерельною базою відзначається науковий доробок історика Е. Вінтера, спеціаліста з церковної історії, що змалював історичні портрети та проаналізував діяльність видатних українців Б. Хмельницького, Т. Шевченка, І. Франка, А. Шептицького [43].

Створення двох німецьких держав з різним політичним устроєм внаслідок повоєнного розколу Німеччини призвело й до розколу в середовищі німецьких істориків. У НДР у 1958 р. створено на противагу історичній науці в ФРН окреме Товариство істориків НДР (існувало до 1990 р.). Історики НДР унаслідок встановленого ідеологічного диктату змушені були працювати виключно в рамках марксистської історіографії, перебуваючи під щільним політичним та ідеологічним контролем комуністичною партії. У східнонімецьких університетах україністика як така взагалі виключається з дослідницьких планів, славістика остаточно перетворюється на русистику, а університети та інші наукові заклади – на філії Московських навчальних та науково-дослідних закладів.

У західнонімецькій повоєнній історіографії, що розвивалася в умовах західної демократії, представлені кілька течій – консервативна історіографія,

ліберальна та ліволіберальна історична думка, радикально-демократичний напрямок, соціал-демократична історіографія, марксистський напрямок. Загальнонаціональною організацією істориків ФРН є Спілка істориків Німеччини (Verband der Historiker und Historikerinnen Deutschlands), відтворена у 1948 р. У Спілці функціонує секція східноєвропейської історії.

Українознавство в ФРН у повоєнний період розвивалося в рамках радянологічних досліджень, німецького «остфоршунгу». Після Другої світової війни “Ostforschung” перейменували на “Ostkunde”. У 60-ті роки ХХ ст. учені намагалися ввести цю дисципліну в наукове професійне русло, позиціонувати “Ostkunde” як незалежну від політики наукову дисципліну. Українознавчі дослідження концентрувалися в Мюнхені. Тут 8 липня 1950 р. був створений Інститут з вивчення СРСР (Institut zur Erforschung der UdSSR); у 1951 р. – Інститут Східної Європи (Osteuropa-Institut-München); у 1952 р. – німецько-українське товариство ім. Й. Гердера; у 1965 р. – осередок Українського історичного товариства; у 1962 р. було засноване «Товариство сприяння українській науці» (Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der ukrainischen Wissenschaften) [3, с. 285–309].

У 1949 р. в Штутгарті засновується Німецьке товариство з вивчення Східної Європи, що об'єднало понад 400 дослідників і почало видавати журнал «Osteuropa». Навесні 1961 р. у Кілі почав діяльність Федеральний інститут із вивчення марксизму-ленінізму (Інститут радянології). Кожен із цих органів мав чітку окреслену спеціалізацію на визначеному колі питань. З 1951 р. у ФРН вивчення історії Східної Європи проводилося також і в школах [20, с. 18].

У 50–80-х рр. у ФРН близько 60–70 німецьких науковців займалися історією Росії та Радянського Союзу. Мусимо констатувати, що наукові інтереси західнонімецьких учених були переважно російськоцентричними, з історії України в цей період було видано лише кілька робіт [4, с. 207–210]. У німецьких бібліотеках створені прекрасні фонди Russica и Sovetica, досягнення повоєнної німецької історіографії з історії Східної Європи ілюструють

«Довідник з історії Росії» («Handbuch der Geschichte Russlands») та «Щорічники з історії Східної Європи».

У повоєнну добу в Німеччині українська еміграція нараховувала близько 277 науковців, а найбільшим її центром став Мюнхен [5, с. 289]. У 1947 р. в Мюнхені відродилася діяльність Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ), історично-філософську секцію якого очолив професор І. Мірчук. Представники української діаспори в Німеччині гуртувалися навколо Українського вільного університету. Великого значення для розуміння етнічних процесів у СРСР та розвитку українського руху мали історичні студії Ю. Г. Бойко-Блохіна, професора УВУ та Мюнхенського університету, присвячені теоретичним питанням історіософії українського націоналізму, корінням російського більшовизму [2]. Ґрунтовний аналіз наукової та політичної діяльності видатного науковця міститься в працях професора, академіка, президента «Німецько-Українського наукового об'єднання» в Німеччині Д. Тетериної [18, 19, 40]. Із початку 50-х років центр української діаспори з Європи поступово переміщується в Північну Америку.

Австрійські науковці активізували вивчення історії України після 1965 р., коли було знято гриф секретності з архівних фондів періоду першої світової війни й найважливіші документи опубліковані в 1966–1969 рр. у відомому чотиритомнику «Ereignisse in der Ukraine 1914–1922» [27]. Австрійський історик В. Біль використав їх як джерельну базу своєї дисертації «Австро-Угорщина й Брест-Литовський мир» (1963), котра у 1970 р. після доопрацювання була видана окремою книгою [23]. У ній розкриті невідомі раніше сторінки діяльності «Союзу Визволення України», ерцгерцога Вільгельма (Василя Вишиваного), А. Шептицького; зміни в ставленні правлячих кіл Австро-Угорської імперії до українського населення.

Розпад СРСР і утворення незалежної України виявив відчутний брак інформації про нову державу в німецькомовній Європі. З'ясувалося, що німецькомовна історіографія, на відміну від англомовної, не має відповідних ґрунтовних українознавчих досліджень. Відповіддю на цю ситуацію стало

проведення в 1991 р. за ініціативи А. Каппелера конференції в Кельні та видання збірки з історії України за редакцією Ф. Гольчевського, куди ввійшли статті восьми німецьких дослідників [26].

Безперечно, проривом у розвитку німецькомовного українознавства в 90-х роках ХХ ст. – на початку ХХІ ст. став науковий доробок та організаційна діяльність відомого австрійського габілітованого професора історії, директора Інституту історії Східної Європи Віденського університету, академіка АН Австрії, іноземного члена НАН України Андреаса Каппелера. Без ґрунтовних праць видатного науковця сьогодні вже важко уявити дослідження багатьох українознавчих проблем [7, 30, 31].

Каппелер одним з перших поставив під сумнів пануючу в ХХ ст. у західній історіографії думку про те, що історія й культура України – малоцінний провінційний варіант історії та культури Росії. Починаючи з 90-х років ХХ ст. українознавчі студії займають одне з провідних місць у колі наукових інтересів всесвітньо відомого історика. Він багато зробив для популяризації знань про Україну в німецькомовному світі, організував низку українознавчих конференцій, круглих столів, курсів, опублікував популярний виклад історії України німецькою мовою [30]. Новим словом у історіографії стало розробка Каппелером модерних схем етнічних ієрархій та концепції культурних кіл, визначення наднаціонального характеру Російської імперії в першій половині ХІХ ст., проведений порівняльний аналіз українського національного руху обох етнорегіонів України [11], характеристика місця і ролі України у творенні Російської та Радянської імперій.

Історія України входить до кола наукових зацікавлень сьогодні й багатьох інших німецькомовних дослідників: Анни Вероніки Вендланд (Anna Veronika Wendland), що розглядає русофільство як український проект та різновид українського консерватизму, має низку праць з історії Галичини, національних процесів [42]; Алоїса Вольдана (Alois Woldan), у центрі уваги якого також історія Галичини, питання літературознавства [44]; Р. Вульпиус (Ricarda Vulpius), що вивчає національний рух в Україні, конфесійну ідентичність та

процеси русифікації [41]; Рудольфа Марка (Rudolf A. Mark), який присвятив свої роботи історію Голодомору, історіографії історії України [38] та інших.

Якщо до початку 90-х років XX ст. україністика розвивалася переважно силами української діаспори, то на початку XXI ст. вона присутня вже в 18 західних університетах, у тому числі Грайфсвальдському та Віденському; Лейпцігському університеті (Інститут славістики); Університеті Галле-Віттенберг (Інститут славістики); Мюнстерському університеті (Слов'яно-балтійський семінар); Вюрцбурзькому університеті (Інститут славістики). Українознавчі студії існують у різних формах, але здебільшого – як компонента у рамках славістичних студій.

У 1996 р. у Грайфсвальді створена перша в Німеччині кафедра українознавства. Щорічною традицією цієї кафедри стало проведення інтенсивного курсу української мови *Ukrainicum*, що має на меті популяризацію українознавства в німецькомовному просторі. Плідно працюють на цій ниві також Інститут досліджень Східної Європи (Мюнхен); Інститут досліджень Східної Європи Бременського університету; Фонд Наука і політика (SWP) в Берліні; Гуманітарний науковий центр історії та культури Центрально-Східної Європи (GWZO) [12]. У 1989 р. в Неаполі було засновано Міжнародну асоціацію україністів. Німеччина стала країною-фундатором, її Національна організація українознавців увійшла до складу асоціації. З березня 2007 р. у Віденському університеті започатковано міждисциплінарний докторантський проект «Австрійська Галичина та її багатокультурна спадщина», фінансований австрійським Фондом підтримки науки.

У той же час існують і надзвичайно негативні тенденції, пов'язані зі згоранням у Німеччині досліджень славістики й україністики. У «Меморандумі» щодо стану славістики в Німеччині (2005 р.) підкреслювалося, що сучасний стан славістики, яку зарахували до складу так званих «малих фахів», постійне скорочення обсягів її вивчення, кафедр, курсів, кількості професорів, не відповідає новим політичним реаліям та перспективам розбудови Європейського Союзу. Реформа освіти, загальна криза гуманітарних

дисциплін, нестабільність ринку праці для фахівців-славістів особливо боляче позначилися на стані славістики, яка сьогодні потребує захисту й лобіювання [22, 35].

Україна, друга за площею країна Європи, з величезним економічним, демографічним та науковим потенціалом, не може бути *terra incognita* для Європи. Це шкідливо і небезпечно не лише для України, але й для європейських країн. Провина за таке недалекоглядне ставлення щодо україністики лежить як на українських, так і на європейських урядових та наукових колах [13]. Україністика нарешті повинна вийти з розряду „*Wenig bekannte Fächer*“ та „*Orchideenfächer*“ й зайняти відповідне місце серед славістичних дисциплін [25, 39].

Українська дослідниця О. Пахльовська вважає, що для поглиблення присутності української культури у світі потрібна кропітка щоденна масштабна робота, її виважене стратегічне планування. Українознавство ніколи не стане наукою, цікавою світу, якщо нею будуть займатися лише українці. Західне українознавство знаходиться в драматичному становищі, тому що воно й досі не перетворилося на модерне українознавство, не інституціоналізувалося як наукова дисципліна, у західних університетах абсолютна недостатня кількість самостійних українознавчих центрів та кафедр [16].

Отже, німецькомовне українознавство має у своєму доробку ґрунтовні праці з багатьох проблем української історії та культури, що сприяють інтеграції української національної історії у світову, концептуалізації її основних проблем, утвердженню України як невід’ємної складової європейської спільноти. Його традиції вимагають збереження й поглиблення, а німецькомовні українознавчі дослідження – подальшої інтенсифікації із застосуванням нових методологічних засад і підходів.

Перелік використаних джерел та літератури

1. Барвінська П. Формування образу Східної Європи у працях істориків Веймарської республіки // Історична панорама. – 2009. – Вип. 9. – С. 136–149.

2. Бойко Ю. Вибране. – 1971–1990.– Band I–IV.
3. Вишлев О. В. Национальные организации историков республики Германии // Организация исторической науки в странах Западной Европы. – Москва, 1988. – С. 285–309.
4. Гайер Д. Проблемы и перспективы сотрудничества историков Советского Союза и ФРГ // История СССР. – 1990. – № 2. – С. 207–210.
5. Гальчинський В. Україністика Німеччини в другій половині 40-х – першій половині 50-х років ХХ століття // Українознавство: Науковий громадсько-політичний культурно-мистецький релігійно-філософський педагогічний журнал. – 2009. – № 3. – С. 288–291.
6. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки / Под ред. И. П. Дементьева и А. И. Патрушева. – М., 2000. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.amstud.msu.ru/full_text/texts/dementyev/contents.htm
7. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія : Виникнення. Історія. Розпад / А. Каппелер. – Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, – 2005. – 360 с.
8. Каппелер А. Дисертації з історії України на семінарі зі східноєвропейської історії у Віденському університеті (1907–1945 рр.). // Австрія й Україна у контексті європейської інтеграції й співробітництва. – Відень–Київ, 2005. – С. 122–135.
9. Монолатій І., Вишиванок О. Мюнхенська школа історії України (1946–1991) : Історіографічне дослідження / І. Монолатій, О. Вишиванок. – Коломия : Інститут управління природними ресурсами; Музей історії міста Коломиї, 2001. – 132 с.
10. Мусієнко І. Науково-педагогічна діяльність істориків Українського вільного університету в контексті збереження національної ідентичності українців // Поведінкові типи в українському соціокультурному середовищі: історичний досвід та аналіз тенденцій. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – С. 192–198.

11. Мусієнко І. Етнокультурний розвиток українців у Російській та Австро-Угорській імперіях у XIX – на початку XX ст. у науковому доробку А. Каппелера // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Зб. Наукових праць. – Випуск 6. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – С. 158–164.
12. Мусієнко І. В. Україністика в дослідженнях учених Гуманітарного центру історії та культури Східно-Центральної Європи (Німеччина) // Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут". Збірник наукових праць. Тематичний випуск «Актуальні проблеми історії України». – Харків : НТУ «ХПІ», 2008. – № 37. – С. 131–140.
13. Мусієнко І. Формування та трансформації іміджу України в німецькому мовному просторі Європи: історична ретроспектива // Українознавчий альманах. Випуск 1: Український образ світу: особливості у світовому контексті. – К. : 2009. – С. 192–195.
14. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 / С. Наріжний. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1999. – 272 с.
15. Носкова А. Ф. «Институт» гитлеровских оккупантов в Кракове // Австро-Венгрия и славяно-германские отношения / А. Носкова – М. : Наука, 1965. – С. 205–222.
16. Пахльовська О. Гуманітарна освіта і розвиток україністики [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.uvkr.com.ua/ua/visnyk/uvkr-2002/november/binom11.html>
17. Потульницький В. Історія української політології (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці) / В. Потульницький. – К. : Либідь, 1992. – 231 с.
18. Тетерина Д. Життя і творчість Юрія Бойка-Блохина: (До 70-річчя діяльності) / Д. Тетерина. – Мюнхен; Київ : Вид-во Олени Теліги, 1998. – 272 с.
19. Тетерина-Блохин Д. Діяльність Юрія Бойка-Блохина в німецькому світі / Д. Тетерина. – Переяслав-Хмельницький – Мюнхен, 2009. – 400 с.

20. Фойгт Г. Немецкое общество по изучению Восточной Европы в 1913 – 1963 // Критика западногерманского «остфоршунга». – М. : Наука, 1966. – 275 с.
21. Antonowitsch M. Ukraine in Russischen Reiche (1764–1847) / M. Antonowitsch. – Wien, 1942.
22. Auswertung der Reaktionen auf das Memorandum über den Zustand der Slawistik in Deutschland vom Mai 2005 (Prof. Dr. Herta Schmid, Dr. Katrin Berwanger; Universität Potsdam, August 2005) [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://www.uni-potsdam.de/u/slavistik/aktuell/auswertung_memorandum.pdf
23. Bihl W. Oesterreich-Ungarn und die Friedensschlüsse von Brest-Litowsk / W. Bihl. – Wien-Koeln-Graz, 1970. – 197 S.
24. Doroschenko D. Die Ukraine und das Reich (Neun Jahrhunderte deutsch-ukrainischen Beziehungen in Spiegel der deutschen Wissenschaft und Literatur) / D. Doroschenko. – Leipzig, 1942. – 654 S.
25. Jekutsch U. Ukrainistik in Greifswald: Zukunftsperspektiven // Bulletin der Deutschen Slavistik. – Nr. 11 (2005) – S. 34–36.
26. Geschichte der Ukraine : hrsg. von F. Golczewski. – Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1993. – 335 S.
27. Hornykiewicz T. Ereignisse in der Ukraine 1914–1922 : Deren Bedeutung und historische Hintergründe / T. Hornykiewicz. – Phil., Pa. : Berger, 1966. – 450 S. – (Publikationen / W.K. Lypynsky Ost-Europäischen Forschungs-Instituts; Bd.2). Bd. 1 – 450 S. ; Bd. 2 – 484 S. ; Bd. 4 – 421 S.
28. Hruschewskij M. Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes / M. Hruschewskij. – Leipzig, 1906. – Bd I. – 754 S.
29. Kaendl R. F. Geschichte der Bukowina von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart / R. F. Kaendl. 3 Bde. – Czernowitz, 1888–1903.
30. Kappeler A. Kleine Geschichte der Ukraine / A. Kappeler. – München : Beck, 1994. – 286 s.

31. Kappeler A. Der schwierige Weg zur Nation : Beitr. zur neueren Geschichte der Ukraine / A. Kappeler. – Wien : Böhlau Verl., 2003. – 214 S.
32. Kappeler A. Die Ukraine in der deutschsprachigen Historiographie // Ukraine. Geographie – Ethnische Struktur – Sprache und Literatur – Politik – Wirtschaft – Recht. – Wien u.a., 2000 (Österreichische Osthefte Bd. 42). – S. 161–177.
33. Krupnizki B. Geschichte der Ukraine von den Anfängen bis zum Jahre 1917 / B. Krupnizki. – Leipzig, 1943. – 324 s.
34. Memorandum über den Zustand der Slawistik in Deutschland [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.uni-potsdam.de/u/slavistik/aktuell/memorandum.pdf>
35. Osteuropäische Geschichte in Wien. 100 Jahre Forschung und Lehre an der Universität. Arnold Suppan – Marija Wakounig – Georg Kastner (Hrsg.) : Innsbruck 2007. – 451 S.
36. Polonska–Wasylenko N. Zwei Konzeptionen der Geschichte der Ukraine und Russlands / N. Polonska–Wasylenko. – München, 1970. – 72 s.
37. Rudnyckyj S. Ukraina. Land und Volk. Eine gemeinfassliche Landeskunde / S. Rudnyckyj. – Wien : Verlag des Bundes zur Befreiung der Ukraina, 1916. – 416 S.
38. Rudolf Mark A. Anmerkungen zur Historiographie der Ukraine seit 1991 // Österreichische Osthefte. – 44 (2002) 1/ 2. – S. 127-135.
39. Samborska O. Ein “Orchideenfach”. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://ukrajinciberlinu.wordpress.com/2009/03/01/ein-orchideenfach/>
40. Teterina-Blochyn D. Jurij Bojko-Blochyn. Seine Tätigkeit in Deutschland / D. Teterina-Blochyn. – München, 2008.
41. Vulpius R. Nationalisierung der Religion. Russifizierungspolitik und ukrainische Nationsbildung (1860–1920) / R. Vulpius. Forschungen zur osteuropäischen Geschichte. Bd. 64. – Wiesbaden, 2005. – 475 S.
42. Wendland A. V. Die Russophilen in Galizien : Ukrainische Konservative zwischen Österreich u. Russland, 1848–1915 / A. V. Wendland. – W. : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2001. – 644 S.

43. Winter E. Byzanz und Rom im Kampf um die Ukraine. 955–1939 / E. Winter.
– Leipzig : Otto Harrassowitz, 1942. – 227 S.
44. Woldan A. Zum deutschsprachigen Galiziendiskurs der letzten zehn Jahre //
Polendiskurse. Convivium Germanistischen Jahrbuch Polen 1993–2003. – Bonn,
2004. – S. 87–105.